

СОЛІДАРНА ПЕНСІЙНА СИСТЕМА УКРАЇНИ: СУЧАСНЕ СТАНОВИЩЕ ТА ШЛЯХИ РЕФОРМУВАННЯ

Лідія Ткаченко, для texty.org.ua

TEXTY.ORG.UA

Вступ

Минулого 2016 року дефіцит Пенсійного фонду України досяг рекордних значень. Навіть якщо вилучити із 142,6 млрд грн загального обсягу бюджетного трансферту до Пенсійного фонду суто державні зобов'язання (пенсії та надбавки/підвищення до пенсій, які згідно із законодавством мають фінансуватися коштом державного бюджету), нестача коштів на виплату пенсій сягнула 82,3 млрд грн — це 3,6% очікуваного ВВП.

На 2017 рік «пенсійний» трансферт державного бюджету становитиме 141,3 млрд грн, з яких 71,7 млрд призначено на покриття дефіциту солідарної системи¹.

Зменшити дефіцит нового року передбачається за рахунок зростання зарплат (зокрема завдяки двократному підвищенню мінімальної заробітної плати) та розширення кола обов'язкових платників мінімального соціального внеску.

Однак навіть за реалізації цих сподівань дефіцит солідарної системи становитиме чверть загальної суми видатків Пенсійного фонду (2,8% очікуваного ВВП).

Багато політиків та експертів звинувачують у такому стані речей саму солідарну систему — мовляв, вона себе вичерпала і має бути скасована як пережиток радянського минулого. **Однак існують вагомі аргументи стверджувати, що солідарна система цілком життєздатна, а головною причиною її дефіциту є несприятливе середовище, в якій вона функціонує.**

Принцип дії солідарної пенсійної системи

Солідарна пенсійна система працює за принципом перерозподілу коштів між поколіннями працюючих і пенсіонерів. Тобто ті, хто працює зараз, віддають частину свого доходу тим, хто вже вийшов на пенсію.

Помилково думати, що така розподільна система є атавізмом радянської епохи — це основний принцип функціонування публічних пенсійних систем в усьому світі. Зокрема, в країнах ОЕСР 59% доходів домогосподарств осіб віком 65 років і старше становлять виплати з публічних розподільних пенсійних систем; ще 24% доходів таких домогосподарств становлять доходи від зайнятості та самозайнятості, решта 17% — доходи від капіталу, включаючи виплати за приватними (недержавними) пенсійними програмами. У більшості країн ЄС трансферти з публічних пенсійних систем є джерелом понад 60% доходів літніх людей².

У деяких країнах (наприклад, Данія, Нова Зеландія, Австралія, Грузія) кошти на «солідарні» пенсійні виплати збираються в рамках загальної податкової системи.

Але, як правило, для такого перерозподілу застосовується обов'язкове пенсійне страхування: роботодавці та працівники сплачують страхові внески, причому внески роботодавців зазвичай становлять основну суму надходжень.

Ідея соціального страхування полягає в тому, щоб перекласти основну фінансову відповідальність за підтримку пенсіонерів на роботодавців, оскільки вони мають значно більше ресурсів, ніж працівники, зарплати яких мають забезпечувати поточні життєві потреби.

¹ За повідомленням члена Громадської ради при Пенсійному фонді України Маріанни Онуфрик [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.5.ua/ekonomika/seredni-pensii-nastupnoho-roku-zrostut-do-2-tysiach-hryven-ekspert-131404.html>

² World Social Protection Report 2014/15. Building economic recovery, inclusive development and social justice. International Labour Office. — Geneva: ILO, 2014. — 338 pp. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_245201.pdf

Зібрані через внески або податки кошти спрямовуються на пенсії наявним пенсіонерам. У страхових пенсійних системах розмір пенсії залежить зазвичай від тривалості стажу та обсягу сплачених внесків. Якщо джерелом фінансування пенсій є податки, розмір пенсії встановлюється однаковий для всіх (приклад Грузії) або залежно від тривалості проживання в країні.

Оскільки пенсії по старості призначаються довічно, а люди живуть на пенсії в середньому 15—25 років, розмір пенсії також істотно залежить від адекватності індексації. В ідеалі індексація має покривати інфляцію, — щоб запобігти знеціненню пенсій, а також хоча б частково надолужувати зростання зарплат, — щоб підтримувати рівень доходів пенсіонерів відносно доходів працюючих.

Загалом принцип дії солідарної системи, навіть у випадку страхової, дуже подібний до бюджету країни: фінансові ресурси формуються і витрачаються в режимі реального часу, усі правила і потоки регулюються безпосередньо державними/публічними інституціями.

Така система не вимагає великих витрат на адміністрування, достатньо відкрита, прозора й підконтрольна, а головне — вона дає змогу надійно забезпечити виконання соціальних функцій держави щодо захисту персональних доходів літніх людей.

Беззаперечними перевагами солідарних (у міжнародній термінології — розподільних) публічних систем є можливість широкого охоплення та надійність забезпечення мінімальних гарантій пенсійного доходу, що особливо важливо для незаможних верств населення³.

Фактори, що спричиняють дефіцит солідарної системи України

Дефіцит в українській пенсійній системі виник не сьогодні і не вчора, у різних формах він існував практично весь період незалежності.

До 2004 року проблема дефіциту вирішувалася через регулювання максимального розміру пенсії — практично всі пенсіонери одержували приблизно однакову суму, розмір якої залежав від того, чи були гроші у Пенсійному фонді.

У другій половині 1990-х, коли Пенсійний фонд було включено до державного бюджету, утворилася величезна заборгованість з виплати пенсій (понад 2 млрд грн на початок 1999 року при середньому розмірі пенсії в 60,7 грн⁴), у деяких регіонах пенсії не платилися по півроку.

Відкрито термін «дефіцит» став вживатися стосовно бюджету Пенсійного фонду з 2005 року, коли мінімальний розмір пенсії за віком було встановлено на рівні прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність. У той рік дефіцит сягнув 16,3 млрд грн (3,6% ВВП)⁵.

У 2007—2009 роках уряд замаскував дефіцит під позички казначейства на покриття «тимчасових» касових розривів. Значні частини цих позичок не поверталися і в кінці року списувалися. У кризовому 2009 році, наприклад, така позичка сягнула 36,6 млрд грн, з яких було повернуто лише 20,5, решта 16 млрд були списані.

У 2010—2014 роках, крім «запланованого» дефіциту, Пенсійний фонд звертався також за позичками казначейства. Так, у відносно благополучному 2012 році, крім 15,3 млрд грн, виділених з державного бюджету безпосередньо на покриття дефіциту, було ще списано 11,9 млрд грн позички, тобто загальна сума дефіциту солідарної системи сягала 27,2 млрд грн (1,9% ВВП).

³ Там само.

⁴ Праця України — 2005: Стат. зб. / Держкомстат України. — К., 2006. — С. 272.

⁵ Показники виконання бюджету наводяться за даними сайту Пенсійного фонду України <http://pfu.gov.ua>.

2015 рік Пенсійний фонд закритий із дефіцитом 31,8 млрд грн (1,6% ВВП), з яких 14 млрд пішло на дочасні виплати січневих пенсій 2016 року. Тобто «чистий» дефіцит у цей рік становив 17,8 млрд грн. Порівняно невисокий показник дефіциту значною мірою завдячує замороженню індексації пенсій у 2014—2015 роках.

Рекордна сума дефіциту Пенсійного фонду у 2016 році пов'язана з різким зниженням розміру єдиного соціального внеску (ЄСВ), який сплачує роботодавець за кожного зі своїх працівників (звичайно, якщо їхня зайнятість оформлена згідно із законодавством). Кошти, які надходять з ЄСВ, розподіляються між Пенсійним фондом та іншими фондами соцстраху. З 1 січня 2016 року розмір ЄСВ зменшено до 22%. При цьому пропорції розподілу ЄСВ були змінені так, щоб увесь дефіцит сконцентрувати в Пенсійному фонді і більш-менш забезпечити надходженнями (без доплат із бюджету) потреби інших фондів. Таким чином, пенсійна частка у структурі ЄСВ зменшилася з 35,5% до 17,5%.

Загалом причини дефіцитності солідарної системи України можна описати такою формулою:

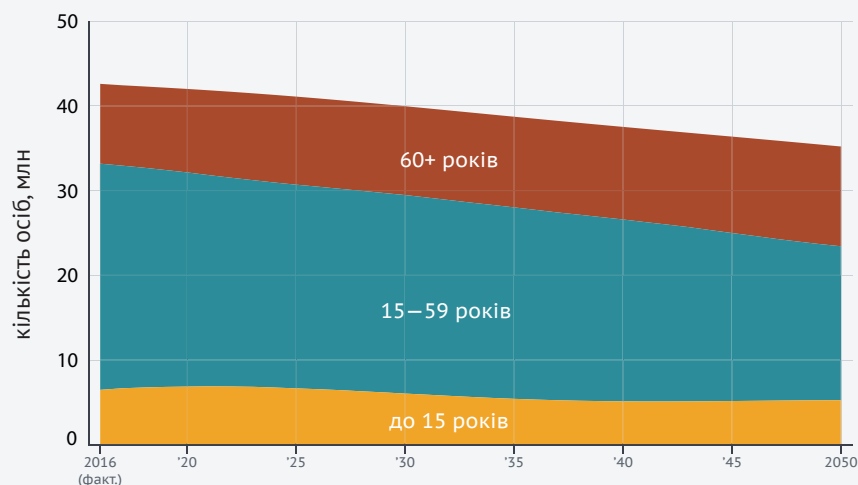
$$\text{Дефіцит ПФ} = \text{Політичний популізм} * \begin{cases} \text{Відсутність стійкого економічного зростання} \\ \text{Низький рівень зайнятості населення} \\ \text{Слабка фіскальна система} \\ \text{Запізнення з пенсійними реформами} \end{cases}$$

Головною причиною хронічного дефіциту солідарної системи є популізм політиків, які ухвалюють законодавчі рішення без належного економічного обґрунтування і без оцінки їх довгострокового впливу.

Цей популізм, так би мовити, двосторонній: перед виборами намагання мобілізувати пенсійний електорат призводить до позачергового збільшення пенсій і відповідно зростання видатків; після виборів ухвалюються рішення «для роботодавців», які зменшують надходження страхових внесків.

У 2050 році кожен третій українець буде пенсійного віку. Зараз – лише кожен п'ятий

Згідно з середнім варіантом прогнозу від Інституту демографії, за 33 роки населення України скоротиться з 42,6 млн до 35,2 млн осіб.

Візуалізація – TEXTY.ORG.UA

Розрахунки: Інститут демографії (варіант прогнозу «середня народжуваність; середня очікувана тривалість життя; нульова міграція»). Дані без урахування тимчасово окупованої території Криму.

Руйнівний характер впливу популізму посилюється загальним несприятливим макроекономічним фоном, низькою продуктивністю зайнятості, слабкими державними інституціями та загальним запізненням із реформами.

Варіанти розвитку пенсійної системи України

За умови більш-менш сприятливого макроекономічного фону (помірне, але стійке зростання реальних ВВП та зарплати, стабілізація показників інфляції та безробіття), фінансове становище солідарної системи визначатиметься впливом демографічних змін та змінами самої пенсійної системи.

Демографічні зміни

Україна, як і переважна більшість країн світу, має враховувати в стратегічному плануванні свого розвитку невідворотність та масштабність змін у чисельності та структурі населення.

За середніх показників народжуваності і тривалості життя та за відсутності міграцій, чисельність населення України до 2050 року зменшиться майже на 20% і становитиме 35,2 млн осіб.

Скорочення населення відбуватиметься майже виключно за рахунок людей працездатного віку, тоді як чисельність людей віком 60 років і старше зросте на чверть.

Частка людей віком 60 років і старше в загальній чисельності населення (індикатор рівня старіння) збільшиться з нинішніх 22% до 33%. Через демографічні зміни, за інших незмінних умов, співвідношення кількості платників внесків і пенсіонерів у пенсійній системі зросте з 1:1 до 1:1,5, тобто десять працюючих утримуватимуть 15 пенсіонерів.

Сценарій статус-кво

Якщо чинне пенсійне законодавство не змінювати, зокрема підвищення пенсійного віку обмежиться досягненням 60 років для жінок у 2021 році, а регулярний перерахунок пенсій відбуватиметься лише шляхом перегляду прожиткового мінімуму, який зростатиме відповідно до інфляції, дефіцит буде ліквідовано вже у 2023 році.

Однак профіцит не буде великим (максимум +0,6% ВВП) і протримається зовсім недовго: вже у 2037 році знову виникне дефіцит, який зростатиме швидкими темпами (-2,8% ВВП у 2050 році). При цьому співвідношення середніх розмірів пенсій і зарплат зменшиться до 19% (наприклад, у жовтні 2016 року при середній пенсії 1746 грн і середній зарплаті 5350 грн таке співвідношення становило 33%), тобто система не забезпечить ні стабільності публічних фінансів, ні гідного розміру пенсій.

Сценарій підвищення пенсійного віку

Порівняно зі сценарієм статус-кво, підвищення пенсійного віку для жінок і чоловіків до 62 років дасть змогу у середньо- та довгостроковій перспективі мати меншу кількість пенсіонерів на 0,5—0,7 млн осіб, а видатки Пенсійного фонду зменшити на 0,3—0,5% ВВП.

Якщо пенсійний вік для жінок і чоловіків підвищити до 65 років (сучасна норма в країнах ЄС), кількість пенсіонерів порівняно зі сценарієм статус-кво буде меншою на 1—1,5 млн осіб, а пенсійні видатки зменшаться на 1—1,3% ВВП.

Противники підвищення пенсійного віку в Україні виставляють зазвичай два аргументи: 1) більшість українців і зараз не доживають до пенсії; 2) літні люди займуть робочі місця, яких і так не вистачає для молоді. Обидва аргументи є поверхневими і відображають скоріше стереотипи, ніж об'єктивний стан речей.

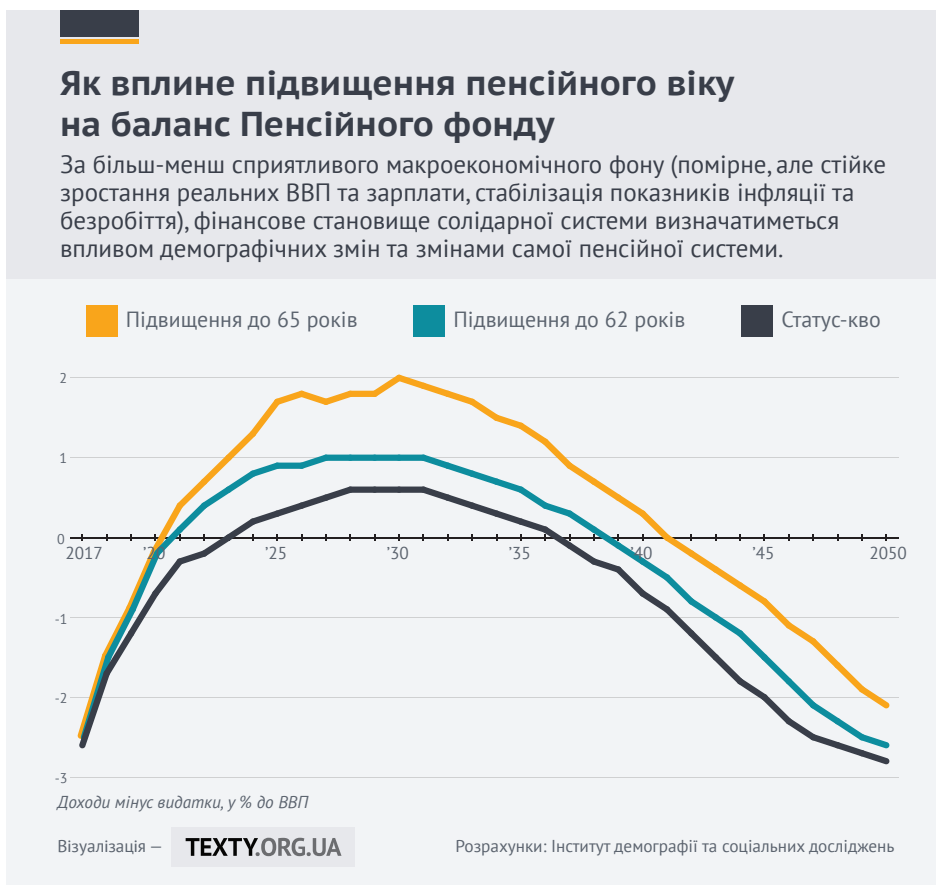
За сучасного рівня смертності, з покоління новонароджених до 65-річного віку мають імовірність дожити понад 83% жінок і майже 60% чоловіків. Ті, що доживуть до цього віку, проживуть ще в середньому відповідно 17 і 13 років, тобто загальна тривалість життя пенсіонерів становитиме в середньому 82 роки у жінок і 78 років у чоловіків.

Враховуючи, що тривалість періоду здобуття освіти постійно зростає і вихід на ринок праці відбувається зазвичай вже після 20 років, період зайнятості не перевищуватиме 40 років, тобто пропорції між дитячим, трудовим та пенсійним періодами життя не зміняться істотно. Водночас, безперечно, Україні потрібно докласти зусиль для подолання високої передчасної смертності, особливо серед чоловіків.

Стосовно того, що люди старшого віку можуть «забрати роботу» в молодих, слід нагадати, що внаслідок різкого скорочення народжуваності покоління молоді, які вступатимуть на ринок праці у прогнозованому періоді, за своєю чисельністю значно менші від поколінь, які досягатимуть пенсійного віку.

Підвищення пенсійного віку може тільки сповільнити, але не зупинити процес скорочення населення працездатного віку. Крім того, молоді і літні люди займають діаметрально протилежні сегменти зайнятості.

Молодь далеко не завжди може замінити на роботі старших людей через різницю в кваліфікаційному рівні та/або різні мотиваційні настанови. Молоді люди на ринку праці конкурують переважно між собою, а не з людьми передпенсійного віку. Політика ринку праці має бути спрямована на розширення можливостей зайнятості не лише для людей працездатного віку, а й пенсіонерів.

У грудні 2016 року Міністр соціальної політики пан Андрій Рева висловив пропозицію пов'язати пенсійний вік із тривалістю набутого страхового стажу: за наявності повного стажу можливий

вихід у 60 років, за тривалості стажу понад 15 років, але менше повного — у 63 роки, якщо стаж менше 15 років — у 65⁶.

Така пропозиція виглядає загалом слушною, проте вона не заперечує і не скасовує необхідності підвищення пенсійного віку. Як зазначалося раніше, розмір пенсії значною мірою залежить від адекватності її індексування. Якщо індексація відставатиме від темпів інфляції та реальних зарплат, люди, які вийдуть на пенсію в 60 років, зрештою можуть отримати нижчі пенсії, ніж їхні ровесники, які виходитимуть на пенсію на 3—5 років пізніше. Тобто право раннього виходу на пенсію може обернутися вищими ризиками бідності внаслідок довшого періоду пенсійного життя.

Щодо запровадження другого рівня

Довгий час структурні реформи в національній пенсійній системі пов'язувалися із запровадженням другого рівня — накопичувального загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Проти нього грала ціла низка чинників: хронічний дефіцит солідарної системи, невизначеність багатьох організаційних деталей, не надто успішний розвиток добровільних недержавних пенсійних програм (недержавні пенсійні фонди, страхування життя).

Зарубіжний досвід упровадження «другого рівня» теж виявився негативним, особливо в умовах глобальної фінансово-економічної кризи.

«Піонером» подібних реформ була Чилі, яка ще у 1981 році повністю відмовилася від публічної розподільної (солідарної) системи і натомість запровадила обов'язкову накопичувальну систему під приватним управлінням.

Досить швидко з'ясувалося, що така система не здатна ні збільшити рівень охоплення населення, ні підвищити зацікавленість сплачувати внески, ні забезпечити адекватний розмір пенсійного доходу.

Коли прийшов час масових виплат з нової системи, країні довелося знову стати піонером пенсійної реформи, але тепер вже у зворотному напрямі. У 2008 році додатково до накопичувального рівня чилійці запровадили дві публічні пенсійні програми: 1) базову універсальну пенсію для осіб, які через низькі доходи не одержать пенсії з накопичувального рівня (а це 60% населення), і 2) доплату за рахунок бюджетних коштів для осіб, які з накопичувального рівня одержать дуже низькі пенсії.

Повна або часткова ренаціоналізація накопичених активів обов'язкових недержавних пенсійних систем була проведена в Аргентині, Болівії, Угорщині, Казахстані, Польщі.

Інші країни зробили участь у пенсійних фондах добровільною (Литва, Польща, Російська Федерація, Словаччина, Уругвай). Багато країн зменшили або зупинили відрахування внесків, щоб зберегти ці кошти для публічних розподільних (солідарних) систем.

Метою таких «зворотних» реформ стало не лише намагання забезпечити принаймні мінімальний гарантований дохід для всіх людей похилого віку, а й намагання зупинити зростання бюджетного дефіциту та державного боргу.

Останнє особливо стосується країн Східної та Центральної Європи, де приватні пенсійні фонди інвестували більшість своїх активів у державні цінні папери, а залучені кошти уряди використовували для покриття поточного дефіциту бюджету.

⁶ Андрій Рева: Майбутня пенсійна реформа спрямована на виконання зобов'язань перед наступними поколіннями [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.msp.gov.ua/news/11910.html>

Наприклад, у Польщі, Угорщині, Словаччині приватизація солідарної страхової системи призвела до зростання національного боргу на 1,5% щороку. За таких умов зиски від накопичувального рівня одержать хіба що приватні учасники фінансового ринку, які заробляють на адмініструванні пенсійних активів⁷.

Меморандум про економічну та фінансову політику, підписаний восени 2016 року керівництвом України, містить запевнення, що Україна утримається від запровадження другого рівня пенсійної системи⁸.

Рішучість вимог МВФ з цього питання пояснюється якраз тим, що **другий рівень не зменшує державні пенсійні видатки, а навпаки, передбачає їх постійне зростання** через накопичення боргових зобов'язань.

Необхідність розвитку накопичувальних пенсій не викликає сумнівів, проте не за рахунок солідарної системи і за обмеженої участі з боку держави.

Традиційно накопичувальні пенсійні програми реалізуються через приватні, тобто недержавні інститути. В умовах нинішньої корупції і нестабільної фінансової і банківської системи запровадити обов'язкові або квазідобровільні накопичувальні пенсійні програми надто ризиковано.

Щодо запровадження умовно-накопичувальної системи

Деякі експерти пропонують перевести солідарну систему на засади умовно-накопичувальної пенсійної системи⁹.

Умовно-накопичувальна система отримала свою назву через те, що накопичення в ній мають віртуальний характер. По-факту зібрані гроші йдуть на виплату поточних пенсій, тобто кошти не інвестуються і не накопичуються. Пенсійний рахунок віртуальний і розмір пенсії залежатиме від реального стану економіки та пенсійної системи на момент виходу на пенсію.

Пенсія обчислюється шляхом ділення «накопиченої» на віртуальному індивідуальному рахунку суми на очікувану тривалість пенсійного періоду. Вважається, що така формула має стимулювати людей виходити на пенсію в більш пізньому віці.

Тобто сама по собі умовно-накопичувальна система є скоріше обліковим інструментом і не змінює фінансових механізмів та потоків.

Вона зовсім не гарантує збільшення зацікавленості сплачувати внески чи збільшення розмірів пенсій, проте, як і другий рівень, несе ризики зростання державних пенсійних боргових зобов'язань.

⁷ World Social Protection Report 2014/15. Building economic recovery, inclusive development and social justice. International Labour Office. — Geneva: ILO, 2014. — 338 pp. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_245201.pdf

⁸ Ukraine: Second Review Under the Extended Fund Facility and Requests for Waivers of Non-Observance of Performance Criteria, Rephasing of Access and Financing Assurances Review-Press Release; Staff Report; and Statement by the Executive Director for Ukraine / Country Report No. 16/319 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/cat/longres.aspx?sk=44318.0>

⁹ Ганущак Ю. Пенсійна (не)довіра, або Як зрушити пенсійну реформу // Дзеркало тижня. — 28.12.2016 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/finances/pensiyna-ne-dovira-abo-yak-zrushiti-pensiynu-reformu-.html>

В умовах нестійкої економіки та двозначних показників інфляції запровадження умовно-накопичувальної системи не має практичного сенсу.

Можливі структурні реформи в солідарній пенсійній системі

Існуюча солідарна система базується на принципах загальнообов'язкового страхування, але по факту частка застрахованих осіб з регулярно сплачуваними внесками становить лише 63% зайнятого населення, або 41% населення працездатного віку; близько третини застрахованих сплачують внесок у розмірі, не вищому за мінімальний¹⁰. Українська держава намагається гарантувати мінімальний рівень пенсій усім літнім людям, що цілком правильно. Але за наявних умов суто страхова пенсійна система фізично неспроможна забезпечити ані повного охоплення населення, ані належного розміру виплат.

За нинішніх умов, коли чисельність платників внесків дорівнює чисельності пенсіонерів, страхова система з власних коштів може забезпечити середній розмір пенсії на рівні ставки пенсійного внеску (18,15% у 2017 році; частку ЄСВ, що йде на пенсійне страхування, збільшено за рахунок перерозподілу пропорцій між видами страхування). Внаслідок демографічних змін чисельність платників внесків буде скорочуватися, а чисельність пенсіонерів — зростати. Якщо пенсійний вік залишатиметься на рівні 60 років, наприкінці прогнозованого періоду пенсіонерів буде у 1,5 рази більше, ніж платників. За такого співвідношення бездефіцитна страхова система здатна забезпечити розмір пенсії на рівні лише 12% від середньої заробітної плати. **Щоб гарантувати розмір пенсії на рівні 40% середньої заробітної плати, державі доведеться дотувати вже не половину, а дві третини загальної суми пенсійних видатків.**

З урахуванням неминучості посилення ролі державного бюджету у фінансуванні пенсій, доцільним здається перевести покриття дефіциту солідарної системи та інші державні пенсійні зобов'язання (різноманітні доплати, підвищення до пенсій чорнобильцям, дітям війни тощо) в самостійну фінансову програму, яка буде складовою солідарної системи поряд із страховою. Фактично «легалізувати» той стан речей, який склався.

Вартість такої програми на 2017 рік може становити ті самі 141,3 млрд грн, передбачені у затвердженому бюджеті. У подальшому ця сума має зростати відповідно до потреб солідарної системи з урахуванням демографічних змін.

Подібні державні пенсійні програми — їх часто називають національними або базовими — існують у багатьох країнах (Австралія, Нова Зеландія, Канада, Данія, Норвегія, Швеція, Фінляндія та ін.).

Виплати з них можуть мати універсальний характер (надаватись незалежно від наявності інших доходів) або надаються на умовах перевірки доходів, та/або зменшуються за наявності інших джерел доходів (заробітку, страхової солідарної пенсії, приватних пенсій тощо).

Розмір виплати зазвичай становить 15—20% середньої заробітної плати¹¹. Ці програми виконують одразу кілька важливих функцій: забезпечують пенсіонерам гарантований мінімальний розмір доходу, компенсують вплив демографічних змін, заповнюють прогалини в охопленні страхової системою та водночас допомагають підтримувати адекватну диференціацію страхових пенсій.

Консолідація в Україні великої кількості існуючих державних зобов'язань щодо фінансування різноманітних пенсійних бонусів, доплат і підвищень та покриття дефіциту солідарної системи в

¹⁰ За даними Пенсійного фонду України та Мінсоцполітики.

¹¹ Pensions at a Glance 2015: OECD and G20 indicators [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://oecd.org/els/public-pensions/oecd-pensions-at-a-glance-19991363.htm>

комплексну державну пенсійну програму дасть змогу упорядкувати бюджетні пенсійні видатки, зробити пенсійну систему більш прозорою та прогнозованою.

Структурна реформа щодо створення базового рівня солідарної системи зі страховою надбудо-вою цілком відповідатиме завданням Ініціативи універсального соціального захисту, яка проголошена Світовим банком та Міжнародною організацією праці і передбачає, зокрема, забезпечення пенсії для всіх літніх людей¹².

Щодо ролі індивідуальних та сімейних форм підтримки

Дехто висловлює думку, що пенсійна система і загалом система суспільного перерозподілу суперечать природному праву власності особи та порушують родинні зв'язки, і якщо радикально знизити рівень фіскальних вилучень, люди зможуть самі капіталізувати частину своїх заробітків на випадок старості або хвороби; що сім'я і родина як первинні, базові суспільні інститути значно краще можуть впоратися із соціальними функціями, ніж держава¹³.

Не заперечуючи загалом важливість сімейних і родинних форм підтримки, потрібно зазначити, що вони в принципі не можуть виконувати функції соціального захисту — це завжди «зовнішні» втручання. Саме означення «соціальний» передбачає взаємодії на рівні значно більших спільнот (громада, суспільство) і зовсім інший характер цих взаємодій — в даному випадку йдеться про баланс прав і обов'язків, їх розподіл та перерозподіл між членами суспільства/громади.

Покладатися в питаннях пенсійного забезпечення лише на сімейні/родинні зв'язки не можна з багатьох причин. По-перше, далеко не у всіх літніх є діти/родичі, які можуть їх повністю і довгий час утримувати; для незаможних домогосподарств цей тягар не під силу. По-друге, бідність є сімейним і навіть спадковим явищем, без соціального захисту вирватися з так званого «кола бідності» практично неможливо, літні люди потраплятимуть в особливо вразливу ситуацію.

Сподівання на те, що зниження фіскального навантаження на доходи від праці стимулюватиме індивідуальні приватні накопичення, не мають практичного підтвердження. Так, минулорічне двократне зниження ставки ЄСВ не дало ефекту «брутизації» заробітної плати — роботодавці залишили зекономлені кошти собі, а не спрямували на адекватне збільшення заробітної плати чи на створення нових робочих місць.

У переважної більшості людей рівень поточних доходів не дозволяє робити скільки-небудь серйозних заощаджень. За даними обстеження умов життя домогосподарств, у 2015 році майже половина домогосподарств України постійно відмовляли собі в найнеобхіднішому і лише 6,2% мали достатні доходи, щоб робити заощадження.

Зарубіжний досвід засвідчує, що в країнах світу, де публічні пенсійні системи відсутні або охоплюють незначну частину населення, більшість літніх людей змушені працювати так довго, скільки можуть фізично.

¹² The World Bank Group and ILO Universal Social Protection Initiative: Concept note [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ilo.org/global/topics/social-security/WCMS_378991/lang-en/index.htm

¹³ Щербина В. Основа здорового суспільства та сильної економіки // Українська правда. 05.06.2016 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://pravda.com.ua/columns/2016/06/5/7110292/>

Висновки та рекомендації

1. Необхідність зміцнення солідарної пенсійної системи залишається нагальною, адже держава й суспільство не мають права відмовляти літнім людям у засобах до існування. Водночас потрібно акцентувати, що реформи в самій пенсійній системі не дадуть великого ефекту без оздоровлення національної економіки та всієї системи публічних фінансів.
2. Реформи в солідарній системі мають бути спрямовані на підтримання прийнятних пропорцій між кількістю пенсіонерів та платників внесків, між розмірами пенсій і доходами працюючих. Найперспективнішими заходами є поступове підвищення пенсійного віку до європейського стандарту (65 років) та більш чітке структурування джерел фінансування солідарної системи.
3. Реальні структурні зміни в економіці та зайнятості потребують чіткої стратегії створення нових робочих місць із гідними умовами оплати.
4. Фіскальна політика має бути міцною і виваженою, здатною забезпечити справедливий розподіл фінансових зобов'язань та належну фінансову дисципліну. Якщо держава не вміє зібрати податки, вона неспроможна виконувати соціальні функції.
5. Потрібна широка інформаційно-роз'яснювальна та виховна робота, спрямована на висвітлення соціальних цілей всіх реформ, формування свідомого та відповідального ставлення громадян до своїх обов'язків, зокрема сплати податків та ЄСВ, як запоруки забезпечення своїх прав, зокрема майбутньої пенсії.

Використана література

1. World Social Protection Report 2014/15. Building economic recovery, inclusive development and social justice. International Labour Office. — Geneva: ILO, 2014. — 338 pp. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_245201.pdf
2. Pensions at a Glance 2015: OECD and G20 indicators [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.oecd.org/els/public-pensions/oecd-pensions-at-a-glance-19991363.htm>
3. The 'Mutual Information System on Social Protection' (MISSOC) Comparative Tables Database [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.missoc.org/INFORMATIONBASE/COMPARATIVETABLES/MISSOCDATABASE/comparativeTableSearch.jsp>
4. The World Bank Group and ILO Universal Social Protection Initiative: Concept note [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ilo.org/global/topics/social-security/WCMS_378991/lang-en/index.htm
5. Ukraine: Second Review Under the Extended Fund Facility and Requests for Waivers of Non-Observance of Performance Criteria, Rephasing of Access and Financing Assurances Review-Press Release; Staff Report; and Statement by the Executive Director for Ukraine / Country Report No. 16/319 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/cat/longres.aspx?sk=44318.0>
6. Ткаченко Л.Г. Влияние демографических изменений на пенсионную систему Украины // Демографія та соціальна економіка. — № 1 (21). — 2014. — С. 97—107 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://dse.org.ua/archive/21.html>
7. Пенсійна реформа в Україні: напрями реалізації (колективна монографія) // за ред. Е. М. Лібанової. — К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, 2010. — 270 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://idss.org.ua/monografii/pensija_vupr_16_09_2011.rar
8. Населення України. Імперативи демографічного старіння. — К: ВД «Адеф-Україна», 2014. — 288 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://idss.org.ua/monografii/2014_Naselennya.pdf